

ARCHEOLOGISCHE EVALUATIE VAN HET BODEMARCHIEF AAN DE LANGE RIDDERSSTRAAT 48/58 TE ANTWERPEN

PROGRAMMA VAN MAATREGELEN

ABO Archeologische Rapporten 600

Rapport opgemaakt door: Sebastiaan Goovaerts en Sander Pelsmaekers

Kontichsesteenweg 38

B-2630 Aartselaar

januari 2018

Dossiernr.: 23286

OE: 2017L184

Aartselaar

COLOFON

Titel

Archeologische evaluatie van het bodemarchief aan de Lange Riddersstraat 48/58 te Antwerpen

Auteur

Sebastiaan Goovaerts en Sander Pelsmaekers

Initiatiefnemer

AG Stedelijk Onderwijs Antwerpen

Projectnummer

- 23286 (intern)
- 2017L184 (Agentschap Onroerend Erfgoed)

Plaats en Datum

Aartselaar, januari 2018

Reeks en nummer

ABO archeologische rapporten 600

ISSN 2406-3940

RAPPORTFICHE

Template

Versies		
Versie	Datum	Status
V1	18 december 2017	Interne draft
V2	20 december 2017	Externe draft
V2	21 december 2017	Definitieve versie
V3	16 januari 2018	Herindiening na weigering

Projectteam	
<i>Functie</i>	<i>Naam</i>
Projectleider	Anouk Van der Kelen
Business Unit Manager	Toon Moeskops
Kwaliteitscontrole	Anouk Van der Kelen / Jan Coenaerts
Director	Patrick Hambach

INHOUD

Deel 2 Programma van maatregelen	6
1 Inleiding.....	6
1.1 Administratieve gegevens	7
2 Gemotiveerd advies	8
2.1 Landschappelijke gegevens	8
2.2 Archeologische gegevens	8
3 Inschatting potentieel tot kennisvermeerdering	9
4 Programma van maatregelen.....	10
4.1 Afweging strategie	10
4.2 Afbakening onderzoeksgebied	11
4.3 Onderzoeksstrategie	11
4.4 eindcriteria	14
4.5 Uitzonderingsmodaliteiten	14
4.6 Uitvoeringstermijn	14
4.7 Kostenraming	14
4.8 Competenties	14
4.9 Risicofactoren.....	15
4.10 Vondsten	15
5 Kwaliteitscontrole	16

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1 – GRB kaart met aanduiding onderzoeksgebied (blauw) en werkzones (bron: Geopunt 2017)	11
--	----

DEEL 2 PROGRAMMA VAN MAATREGELEN

1 INLEIDING

Deze archeologienota kwam tot stand in opdracht van de initiatiefnemer van de geplande bouwwerken aan de projectsite aan de Lange Riddersstraat 48/58 te Antwerpen.

Het gaat om een stedenbouwkundige vergunningsaanvraag binnen een archeologische zone die de 300m² overschrijdt [in dit dossier ca. 298m² zie hfst. 2] en omdat de ingreep in de bodem de 100m² overschrijdt moet er in het kader van het nieuwe Onroerend Erfgoeddecreet voorafgaand aan de bouwvergunning, een archeologienota worden opgemaakt om het archeologische potentieel te evalueren (Cf. artikel 5.4.1 en 5.4.2. van het Onroerend Erfgoeddecreet, hoofdstuk 5.1.2 van de Code Van Goede Praktijk). Hierbij is de eigenaar en gebruiker van de gronden waarop zich archeologische waarden bevinden verplicht deze waarden te behoeden en te beschermen voor beschadiging en vernieling en als dusdanig verplicht archeologische (voor)onderzoek te laten uitvoeren.

Het onderzoeksgebied is gelegen in een stedelijke omgeving met in het verleden een hoge densiteit aan bebouwing. Vanwege de hoge bebouwingsgraad (90%) en verhardingsgraad (100%) wordt er geopteerd om te werken volgens uitgesteld traject in de vorm van werfbegeleiding.

1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectcode	Onroerend Erfgoed: 2017L184
ISSN-nummer	2406-3940
Erkend Archeoloog	ABO NV.
Erkenningsnummer	OE/ERK/Archeoloog/2017/0167
Naam + adres onderzoeksgebied	
- straat + nr.:	Lange Riddersstraat 48, 2000 Antwerpen, Lange Riddersstraat 58, 2000 Antwerpen
- postcode :	2000
- fusiegemeente :	Antwerpen
- land :	België
Lambercoördinaten (EPSG:31370)	Boundary box: xMin: 151837.39 yMin:211714.88 xMax: 151946.17 yMax: 211844.38
Kadaster	
- Gemeente :	Antwerpen
- Afdeling :	ANTWERPEN 4 AFD
- Sectie :	D
- Percelen :	11804D3261/00G000 11804D3202/00V003
Onderzoekstermijn	December 2017
Thesaurus	Bureauonderzoek, Antwerpen, Perceel, Bebouwde zone, Munthof, Romeinse Tijd, middeleeuwen, Nieuwe Tijd, Nieuwste Tijd, Werfbegeleiding

2 GEMOTIVEERD ADVIES

Op basis van landschappelijke, archeologisch en historische gegevens kan een inschatting gemaakt worden van de aard en ouderdom van eventuele archeologische vindplaatsen ter hoogte van het studiegebied.

2.1 LANDSCHAPPELIJKE GEGEVENS

Het studiegebied is gesitueerd tussen de Lange Riddersstraat en de Kloosterstraat, te midden van het historische stadscentrum van Antwerpen. Door zijn ligging in de historische binnenstad bevindt het onderzoeksgebied zich bodemkundig gezien in een bebouwde zone (OB). Deze bodemtypes in de buurt van het onderzoeksgebied zijn lemige zandgronden, zandgronden en licht zandlemige gronden.

De quartairgeologische sequentie er hoogte van het studiegebied bestaat enkel uit eolisch zand (ELPw) en leem uit het Weichseliaan en/of hellingsafzetting uit het Quartair (HQ). Op de tertiair geologische kaart is te zien dat het studiegebied zich in de Formatie van Lillo situeert, een geologische formatie die voornamelijk in de Kempen en rondom Antwerpen terug te vinden is. De Formatie van Lillo, afkomstig uit het Midden tot Boven Pliocene, bestaat uit grijs tot bruin schelphoudend zand dat naar de basis toe schelprijker wordt, ongeveer 20 m dik.

2.2 ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS

Het onderzoeksgebied bevindt zich in de vastgestelde archeologische zone van de historische binnenstad van Antwerpen. Hiernaast zijn er verschillende CAI meldingen in een straal van 200 meter rondom het onderzoeksgebied die de archeologische rijkdom van de omgeving benadrukken. De vroegste hiervan gaan terug tot de Romeinse periode. De meest nabij gelegen CAI melding bespreekt het Munthof dat zich direct ten noorden van het onderzoeksgebied bevond. De archeologische resten beperkten zich hier tot het aantreffen van middeleeuwse muurresten en funderingen met verrassend weinig vondsten, zeker inzake muntproductie. Wel toonde het archeologische vooronderzoek aan dat het aangetroffen archeologische bodemarchief zich vlak onder het maaiveld bevond.

Cartografisch bronnenmateriaal indiceert dat het onderzoeksgebied ter hoogte van werkzone 2 grotendeels onbebouwd is geweest sinds de 16de eeuw. Het is daardoor mogelijk dat het archeologische bodemarchief bewaard is gebleven onder de huidige verharding. Ter hoogte van werkzone 1 is er sprake van een onderliggende kelder en funderingen van een bijgebouw dat afgebrand is. Er kan aldus gesteld worden dat de geplande bodemingrepen in dit deel van het onderzoeksgebied volledig in de verstoorde laag zullen plaatsvinden.

3 INSCHATTING POTENTIEEL TOT KENNISVERMEERDERING

Historisch en cartografisch onderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied vermoedelijk grotendeels onbebouwd is gebleven sinds de 16de eeuw. Dit gecombineerd met het feit dat het onderzoeksgebied gelegen is in een archeologische zeer waardevolle zone, geeft aanleiding tot een hoog archeologisch potentieel. Daar bij archeologisch vooronderzoek vlakbij het onderzoeksgebied de archeologisch relevante bodemlagen reeds aangetroffen werden vlak onder het maaiveld, worden ook de geplande werken tot ca. -1mMV als mogelijk verstorend beschouwd voor het potentiële onderliggende bodemarchief. De kans op wetenschappelijke kennisvermeerdering is dan ook gemiddeld tot hoog. Op basis van het hoge archeologische potentieel en de verhoogde kans op wetenschappelijke kennisvermeerdering wordt geopteerd voor **verder archeologisch onderzoek in de vorm van werfbegeleiding** ter hoogte van werkzone 2. Werkzone 1 wordt vanwege de eerder vermelde bodemverstoring vrijgesteld van verder onderzoek

4 PROGRAMMA VAN MAATREGELEN

4.1 AFWEGING STRATEGIE

Een verder vooronderzoek heeft weinig zin, aangezien het onderzoeksgebied momenteel volledig verhard is. Hierdoor is het bodemarchief niet toegankelijk voor vooronderzoek. Werkzone 2 betreft ook een klein oppervlakte van 205m². Hiernaast bevindt werkzone 2 zich centraal op de speelplaats van een actieve basisschool. Vanwege het beperkte oppervlakte van werkzone 2, de huidige verharding en de sociale context opteren we voor een opgraving in de vorm werfbegeleiding als vervolgonderzoek.

Een afweging van de mogelijkheden en te verwachten resultaten van aanvullend vooronderzoek zonder ingreep in de bodem (archiefonderzoek, geofysisch onderzoek en veldkartering) doet besluiten dat deze technieken niet geschikt zijn voor deze situatie. Ze leiden op zichzelf voor dit dossier immers niet tot een voldoende gefundeerde uitspraak over eventueel aanwezig archeologisch erfgoed en de waarde ervan. Door het toepassen van andere supplementaire onderzoeksmethoden zoals hieronder vermeld, verwachten wij geen afdoende wetenschappelijk verantwoorde kennisvermeerdering aangaande de potentiële aanwezige (archeologische) erfgoedwaarden.

Rekening houdende met de criteria uit de Code van Goede Praktijk (CGP), hoofdstuk 5.2, werd de noodzaak tot verder vooronderzoek afgewogen:

- Booronderzoek (cfr. CGP 7.3, 8.4 en 8.5)

In het geval van het onderzoeksgebied aan de Lange Riddersstraat 48/58 te Antwerpen is booronderzoek niet van toepassing. Hoewel deze methoden waardevol kunnen zijn voor het lokaliseren van (prehistorische sites), zijn deze methoden minder waardevol binnen een stedelijke context. Zo kan slechts weinig informatie verzameld voor perioden na de steentijden en kunnen er geen bodemsporen worden gedetecteerd. Aangezien deze latere periodes sterker vertegenwoordigd zijn in de regio, is het efficiënter om andere veldstrategieën uit te voeren zonder een voorafgaand booronderzoek. Landschappelijke, verkennende of waarderende boringen geven bovendien geen enkel inzicht in de aard en datering van de sporen.

- Geofysisch onderzoek (cfr. CGP 7.4)

Geofysisch onderzoek heeft tot doel om antropogene fenomenen te onderscheiden van natuurlijk sediment of om een morfologische reconstructie van het natuurlijke landschap te maken, door contrasten in elektrische, elektromagnetische en magnetische kenmerken van de ondergrond te meten.

In het geval van de Lange Ridderstraat 48/58 zou een geofysisch onderzoek een overbodige kost betekenen. Het interpreteren van de data resulterend uit geofysisch onderzoek zou te onduidelijk zijn om tot een eenduidige conclusie te komen.

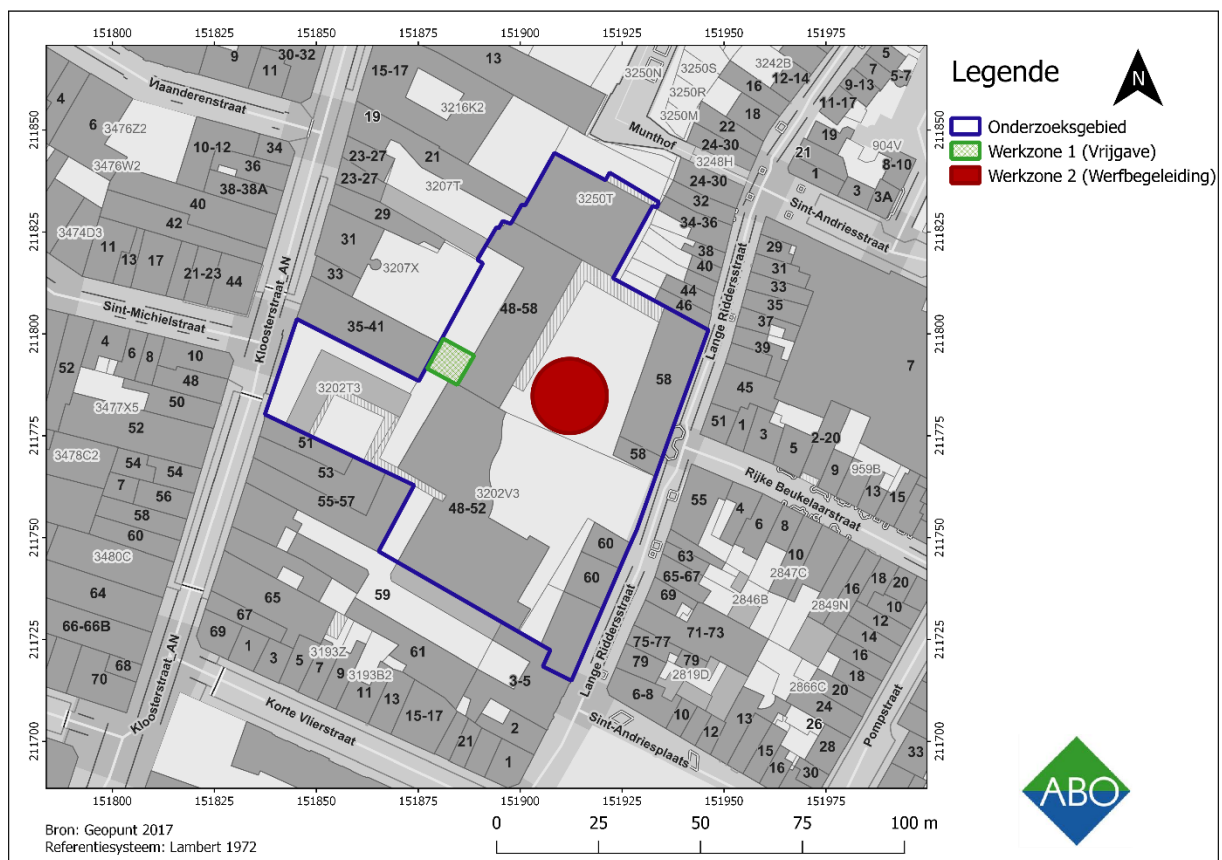
- Veldkartering (cfr. CGP 7.5)

Veldkartering heeft tot doel om relevante archeologische indicatoren te zoeken door een visuele inspectie van een terrein. Binnen de context van het huidige project, onder bestaande gebouwen, is dit geen relevante methode.

- Proefsleuven en proefputten (cfr. CGP. 8.6)

Het doel van proefsleuven en proefputten is uitspraken te doen over de archeologische waarde van de totaliteit van een terrein door een beperkt maar statistisch representatief deel van dat terrein op te graven. Het terrein is niet toegankelijk om proefsleuven of proefputten, aangezien het momenteel nog volledig verhard is.

4.2 AFBAKENING ONDERZOEKSGBIED

Figuur 1 – GRB kaart met aanduiding onderzoeksgebied (blauw) en werkzones (bron: Geopunt 2017)

4.3 ONDERZOEKSSTRATEGIE

Voor het onderzoeksgebied wordt, omwille van voorgaande argumentatie (cf. hfst 1.1), een archeologische werfbegeleiding als meest geschikte onderzoeksmethode naar voor geschoven.

4.3.1 WERFBEGELEIDING

Dit onderdeel van het onderzoek kan pas van start gaan als het onderzoeksgebied van werkzone 2 (205m²) volledig vrij is van verhardingen. Deze verhardingen moeten, vanwege de vermoedelijke

geringe diepte van de archeologisch interessante lagen, onder begeleiding verwijderd worden. De werfbegeleiding wordt verder uitgevoerd binnen de planning van de algemene aannemingswerken.

De uitvoering van de werfbegeleiding wordt dermate georganiseerd dat er efficiënt en wetenschappelijk verantwoord wordt opgegraven. Er wordt gestreefd naar een maximale afstemming van grondverzet en opgraving. De erkend archeoloog bepaalt of er in één of meerdere werkputten wordt gewerkt. De nadruk ligt op het bekomen van een maximaal ruimtelijke inzicht. Alle plannen moeten naadloos aansluiten tot één groot overzichtsplan.

De graafwerken gebeuren zowel manueel en/of machinaal met een graver met tandeloze graafbak, steeds onder toezicht van de veldwerkleider.

Eventuele muren worden in opstand bewaard tot de kelderruimte volledig geregistreerd is, tenzij dit omwille van technische redenen niet haalbaar is. Ook eventueel herbruik van steenstructuren moet hierbij in rekening worden gebracht.

De uitvoering van de opgraving gebeurt volgens de Code Goede Praktijk, eventueel aangevuld met bijkomende maatregelen indien de sporen en/of vondsten daartoe aanleiding geven. Deze eventuele maatregelen worden bepaald door de erkend archeoloog.

4.3.2 REGISTRATIE EN STAALNAME

De registratie wordt uitgevoerd conform de bepalingen van de CGP. Het doel van de archeologische werfbegeleiding is het archeologisch bodemarchief maximaal te registreren en te onderzoeken, daar waar een volwaardige archeologische opgraving niet mogelijk of te verantwoorden is. Hierbij is er een maximale afstemming tussen archeologen en de aannemer inzake grondverzet en werken.

Er wordt vervolgens uitgegraven tot op het eerste archeologische niveau onder leiding van de veldwerkleider/erkend archeoloog. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een kraan met rupsbanden, van minimaal 21ton, met een tandeloze kraanbak van ca. 1,8m breed. Sporen worden ingemeten, geregistreerd en gecoupeerd. Als het vlak is afgewerkt, kan de aannemer starten met de definitieve opbouw.

Het verdiepen gebeurt onder begeleiding van een erkend archeoloog en/of veldwerkleider. Hierna gaat de aannemer verder met de werken van het vrijgegeven deel van het studiegebied, zodat de archeologen ruim de tijd krijgen om eventuele sporen te registreren en te onderzoeken.

Bij aantreffen van sporen krijgen de archeologen tijd om deze te registreren waarna de werken kunnen verder gezet worden. Zowel dit veldwerk als de rapportage moet voldoen aan de methodiek zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk.

Omdat een vooronderzoek met ingreep in de bodem op deze site niet mogelijk was, kan de aard van de staalname en conservatie niet met zekerheid worden ingeschat. Wel kan er een strategie worden opgesteld, rekening houdend met de locatie van het onderzoeksgebied in historische stedelijke context en de onderzoeksvragen die voortvloeiden uit het verslag van resultaten.

Bij het aantreffen van waterputten, beerputten, silo's en/of diepe afvalputten moet zo bijzondere aandacht besteed aan de monsternamen voor natuurwetenschappelijk onderzoek en dateringsonderzoek. Bij het couperen van waterputten wordt er zorg voor gedragen dat de volledige waterput met insteekkuil wordt gecoupeerd, rekening houdend met de wetgeving inzake veiligheid. Indien er grote coupes gemaakt dienen te worden, wordt de werkwijze vooraf besproken op een tussentijdse vergadering met Onroerend Erfgoed, de wetenschappelijke begeleiding en de opdrachtgever. Bij het couperen van beerputten, wordt de coupe op de kleinst mogelijk werkbaar

oppervlakte gezet opdat men de verschillende lagen goed kan onderscheiden en apart kan volgen. De heropvulling van deze diepere sporen gebeurt conform de wetgeving rond bodemverzet en de afspraken met de opdrachtgever.

Muren worden in detail gedocumenteerd in functie van de identificatie van fundering en opgaand muunwerk, bouwnaden en dergelijke meer. Van muren worden enkel de omtrek, bouwnaden en eventuele negatieve indrukken ingetekend. Van de mortel van elke niet dateerbare muur worden stalen genomen voor C14-datering. Indien de mortel houtskool bevat, wordt er minstens 1 staal genomen; hierbij wordt er op gelet dat de houtskool voldoende groot is. Indien de mortel geen houtskool bevat, worden er minstens 3 stalen genomen.

Vloeren worden inzonderheid in detail gedocumenteerd in functie van gebruikssporen en resten van er op of in gebouwde constructies (binnenmuren, doorgangen, negatieve sporen, ...). Alle eco- en artefacten in een opmaaklaag worden ingezameld.

Staalname en conservatie dienen bovendien te gebeuren volgens de bepalingen zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk (hoofdstuk 20.3). Als basisprincipe voor staalname geldt dat alle natuurwetenschappelijke vondsten die tijdens een opgraving met het blote oog waargenomen worden, worden ingezameld. Het inzamelen van de met het blote oog zichtbare natuurwetenschappelijke vondsten verloopt zoals voorgeschreven voor archeologische vondsten in het algemeen (zie Code van Goede Praktijk hoofdstuk 15.6). Enkel wanneer grote aantallen van identieke natuurwetenschappelijke vondsten worden aangetroffen, volstaat de inzameling van een representatief aandeel van het natuurwetenschappelijk vondstenensemble, met uitzondering van sporen met menselijke resten of rituele ensembles.

4.4 ONDERZOEKSVRAGEN

Het doel van de werfbegeleiding is een archeologische inventarisatie, registratie en fysiek onderzoek van eventueel waargenomen archeologische relictten. Bij het uitvoeren en uitwerken van de archeologische opgraving moeten minstens volgende vragen beantwoord worden:

- Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsontwikkeling van Antwerpen?
- Sluiten de resultaten van het bureauonderzoek aan bij de observaties van het veldwerk?
- Zijn de architecturale resten vergelijkbaar met de resten uit de nabije omgeving?
- Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- Sluiten de sporen aan bij de resultaten van onderzoek in de omgeving en de data van de CAI en de databank van de Dienst Stadsarcheologie Antwerpen?
- Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie?
- Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de bewoners?
- Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook over de materiële cultuur?
- Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?
- Wat is de datering en samenstelling van aangetroffen ophogingslagen?

4.5 EINDCRITERIA

De werfbegeleiding wordt als succesvol beschouwd indien alle waargenomen archeologische entiteiten op een wetenschappelijke wijze onderzocht zijn, er een beargumenteerd antwoord op de onderzoeksvragen geformuleerd kan worden en het eindrapport wordt opgeleverd.

4.6 UITZONDERINGSMODALITEITEN

Criteria die gehanteerd zullen worden om te bepalen in welke situaties bepaalde onderzoekshandelingen alsnog niet uitgevoerd moeten worden, zijn hier niet van toepassing.

4.7 UITVOERINGSTERMIJN

De uitvoeringstermijn van het veldwerk is sterk afhankelijk van de planning en de organisatie van de algemene aannemingswerken. Bijgevolg is de termijn van het veldwerk moeilijk in te schatten.

- o Terreinwerk: 4 werkdagen, 2 archeologen
- o Verwerking: 5 werkdagen, 2 archeologen

4.8 KOSTENRAMING

Gezien het feit dat het veldwerk uitgevoerd wordt binnen de planning en de organisatie van de algemene aannemingswerken, wordt bij de kostenraming geen rekening gehouden met de kosten voor het uitgraven van de grond en de afvoer van de grond. In deze raming is ook geen rekening gehouden met de kosten voor werfinrichting (keet,...) of bemaling.

- Veldwerk: 4500 euro
- Rapportering: 3.500 euro
- Conservatie: 500.00 euro
- Natuurwetenschappelijk onderzoek: voorziene hoeveelheid 2500 euro

4.9 COMPETENTIES

Het veldwerkteam bestaat minimaal uit:

- een veldwerkleider (onder begeleiding van een erkend archeoloog), deze veldwerkleider beschikt over voldoende ervaring in stedelijke contexten in Vlaanderen en Antwerpen in het bijzonder. Minimaal dient hij/zij 5 opgravingen te hebben geleid in stedelijke contexten en heeft aantoonbare met stadsversterkingen. Vanwege de aanwezigheid van mogelijke historische bebouwing is het sterk aangeraden dat deze over kennis beschikt van bouwhistorisch onderzoek / muurarcheologie.
- een assistent-archeoloog, hij/zij heeft minstens 2 opgravingen uitgevoerd in stedelijke contexten.

Voor de rapportage wordt minstens de veldwerkleider ingezet, onder toezicht van de erkende archeoloog. De erkende archeoloog voor dit project heeft ruimte ervaring met stadskernarcheologie en in het bijzonder met archeologie van de stad Antwerpen.

4.10 RANDVOORWAARDEN

Doordat er archeologische sporen worden verwacht direct onder het bestaande maaiveld (verhardingen) op basis van nabije eerder uitgevoerde archeologische onderzoeken, is het van groot belang de verhardingen worden verwijderd onder begeleiding van een archeoloog. Hierna kan dan het eerste archeologische niveau worden aangelegd. Er wordt niet dieper gegraven dan de voorziene diepte van de werken.

4.11 RISICOFACTOREN

Voor de werfbegeleiding worden geen bijkomende risico's verwacht. Uitvoerend personeel die werkzaamheden uitvoeren in de nabije omgeving van een draaiende graafmachine moeten visueel duidelijk herkenbaar zijn zoals gebruikelijk. De veiligheidsvoorschriften voor werken op een werf moeten in acht genomen worden evenals het werken in diepe putten.

4.12 VONDSTEN

Conservatie en overdracht van het archeologisch ensemble gebeurt na afloop van het vooronderzoek met ingreep in de bodem conform aan de artikels 5.2.1, 5.2.2 en 5.2.3 van het Onroerend Erfgoeddecreet. Bij de start van de werfbegeleiding worden door de erkende archeoloog en de initiatiefnemer duidelijke afspraken gemaakt met betrekking tot de overdracht van het archeologisch ensemble bij de eigenaar en het erkende onroerend erfgoeddepot of andere bewaarder van het archeologisch ensemble. Na het beëindigen van de verwerking en het opleveren van de eindrapportage vindt de overdracht van de vondsten plaats.

5 KWALITEITSCONTROLE

Naam	Functie	Handtekening	Datum
Patrick Hambach	Director		16 januari 2018
Toon Moeskops	Business Unit Manager		16 januari 2018
Anouk Van Der Kelen	Archeoloog/ Kwaliteitsverantwoordelijke		16 januari 2018
Jan Coenaerts	Archeoloog/ Kwaliteitsverantwoordelijke		16 januari 2018